

Při vyjadřování výjimky užíváme vedle slova *kromě* také slova *mimo*. Tyto dvě předložky mají odlišnou pádovou vazbu: *kromě čeho* (2. pád) – *mimo co* (4. pád). U *kromě* obvykle nechybujeme, ale u předložky *mimo* je třeba zdůraznit, že náležitý je pouze čtvrtý pád, a to navzdory tomu, že na dopravních značkách čítáme někdy dodatky typu: *Mimo vozidel XY* je tam a tam vjezd zakázán. Autoři takových nápisů na sebe prozrazují, že příliš neznají českou mluvnici a o mateřský jazyk se nijak zvlášť nezajímají. *Mimo* se váže vždy se čtvrtým pádem: *mimo co*. Pomůcka je jednoduchá, má dokonce vokální harmonii:

kromě čeho – *mimo co*

Také bychom si mohli pomoci otázkou

kolem *čeho* – *míjím co*

Musíme-li při opravování určitého jevu poukazovat na vzdělaní, znamená to, že se setkáváme s rozevíráním pomyslných nůžek mezi jazykovou skutečností a jazykovou zvyklostí. Někdy to může být předzvěstí budoucí změny. Vývoj ale nelze vždy odhadnout. Teprve budoucnost ukáže, která z možností v kultivovaném vyjadřování zůstane.

Často je proto obtížné rozhodnout, které výrazy, jak a zda vůbec mají být zachyceny ve slovnících. Obvykle se uplatňuje hledisko, že pokud jsou nové, módní („časové“) významy vícekrát (ne ojedinelé) doloženy v publicistických textech a v literatuře, měly by být i uvedeny a vysvětleny i ve slovnících, abychom jim rozuměli i po čase, kdy už vyjdou z módy či zaniknou.

71 Díky, kvůli, vinou

Anna Černá

Nikdo z nás se jistě záměrně nesnaží o to, aby svým projevem vzbudil v posluchačích pocit, že si neuvědomuje přesně, co vlastně říká. Obvykle chceme na své okolí zapůsobit co nejlépe. Přesto se někdy stává, že nevhodně užijeme zdánlivě bezproblémové běžné české slovo. Jedním z takových slůvek je předložka *díky*. Nejprve se podívejme na několik příkladů vybraných z tisku:

*přišli o život díky zemetřesení
unikl díky své hbitosti
budu si to moc díky novým brýlím přičíst
jen díky ní tobo vím tolik
práce se zpozdíly díky silným mrazům
díky mrazům popráskaly koleje
požár, díky němuž přišli o život dva lidé ...*

Mnohé čtenáře, posluchače či mluvčí nebudou pravděpodobně tyto příklady rušit a budou je vnímat jako rovnocenné, ale jistě se najdou i mnozí, pro něž budou některá tato vyjádření nepřijatelná. Původní význam předložky *díky* je totiž „s pomocí, zásluhou“. Slovníky – *Slovník spisovné češtiny*, *Slovník spisovného jazyka českého* – hodnotí předložku *díky* pojmící se s třetím pádem jako knižní a uvádějí jako synonyma výrazy *zásluhou*, *s pomocí*. Spojitost s podstatným jménem *dík* ve významu „projev vděčnosti, poděkování“, tedy se skutečností jednoznačně pozitivní, je v tomto slově stále zřejmá. Proto její použití v kontextu negativním může působit rušivě.

To, že část uživatelů jazyka použití předložky *díky* v negativním kontextu neruší, svědčí o tom, že předložka *díky* zřejmě prochází podobným vývojem jako v minulosti předložka *kvůli*. Ještě v roce 1919 se v časopise *Náš řeč* upozorňovalo na to, že spojení *k vůli*

(později psáno *kvůli*) se užívá jen v těch případech, „kdy se děje něco skutečně k vůli, ve prospěch někoho (k vůli = k libosti)“.
Později nabylo toto spojení nového významu; začalo se používat pro vyjádření jakéhokoli podnětu, příčiny nebo důvodu. Stejně tak i předložka *díky* začíná v posledních letech ztrácet svůj původní jednoznačně kladný význam (vyjádření díku) a stává se postupně předložkou vyjadřující stejný neutrální význam jako předložka *kvůli*. Připomeňme ještě jednou, že zatím stále je toto užití hodnoceno jako nevhodné, a to zvláště v případech, které se týkají živelních pohrom nebo velkých lidských tragédií: *díky záplavám přišly o střechu nad hlavou tisíce lidí; díky mrazům umrzlo několik lidí; přišli o život díky zemětřesení* – tedy v případech, kdy rozhodně nejde o žádná pozitivní sdělení. Svě místo má užití *díky* pro vyjádření ironie: *díky tobě už nemám ani korunu; díky tvému bláznivému nápadu teď musím jít ve špinavém a mokrém tričku*.

Čeština nabízí svým uživatelům možnost vybrat z nevládních přeložek tu, která nejlépe odpovídá kontextu. Vedle pozitivně vyznívajícího *díky*

horečka klesá díky lékům

*díky svým miliónům dosáhl značného politického vlivu
stibl to jediné díky novému jízdnímu řádu*

lze použít neutrálního *kvůli* (*pro, následkem*) k vyjádření důvodu nebo účelu nějaké činnosti

volat lékaře kvůli nemocnému

mám kvůli tomu značné problémy

zavolám ti kvůli tomu

a pro negativní kontext je vhodné použít dnes už méně častou předložku *vinou*, která označuje příčinu něčeho nežádoucího:

vinou mrazů popraskaly koleje

přišli o život vinou/kvůli zemětřesení

práce se zpozdily vinou deště

O jako předložka se může zdát nevýznamné, protože v pořadí uživanosti předložek je až na pátém místě. Jako slovo – míněno obecně – má významnější postavení, protože je jedním z pouhých osmi slov v češtině, která jsou tvořena jedinou hláskou. Nejlépe je na tom *o* jako písmeno: je ze všech nejfrekventovanější, setkáváme se s ním téměř v devíti procentech případů: skoro každé jedenácté písmeno v českých textech je *o*.

Kdo by proto očekával, že *o* bude mít například v Braillově písmu pro nevidomé úsporný znak, bude ale zklamán, protože má naopak plné čtyři body z šesti možných a v Morseově abecedě má *o* dokonce tři dlouhé znaky (— — —). Oba kódy byly vytvořeny podle angličtiny, v níž je *o* jako písmeno až třetí v pořadí a jako slovo má pouze funkci citoslovce. To je zřejmě i důvod, proč připomíná Morseův kód i jistou expresi (má ji v sobě také česká pomůcka pro zapamatování: *o* se znakuje jako — — — neboli *ó náš pán*).

V češtině se *o* užívá odedávna jako předložka. V časté vazbě se *o* pádem – s lokálem – stávalo *o* na počátku titulu původně latinských pojednání (Cicero: *O povinnostech, O stáří, O přátelství*) a samozřejmě v názvech pohádek (*O červené Karkulce, O kohoutkovi a slepičce*). Se šestim pádem vyjadřujeme pomocí předložky *o* například námět, čas, způsob, rozsah:

pobálka o princezně se hrála o prázdninách

král chodil o holi

byla to veselohra o třech dějstvích

V současné češtině se předložka *o* pojí také se čtvrtým pádem – s akuzativem. V obou případech pomáhá vyjadřovat několik různých významů. Se čtvrtým pádem může vyjadřovat například dotek, cíl, obavu, předmět, rozdíl, způsob atd.:

zakopl o kámen, volal o pomoc, šlo mu o život, hrál o peníze, byl o hlavu menší, běžel jako o závod

Nedávno přišlo do módy zcela nové užití předložky *o*. Všichni už jsme slyšeli nebo sami vyslovili věty jako *sport je o penězích, věda je o omylech, trh je o konkurenci* apod. Kdo umí anglicky, správně tuší původ v anglické předložce *about*. V tom však podstata neobvyklosti netkví. Ani z hlediska české gramatiky nejde o novou vazbu. To, co nás na uvedených větách překvapuje, je zvláštní, neobvyklé propojení mezi podmětem a přísudkem: v novém užití předložky *o* vyjadřuje přísudek náznak vysvětlujícího děje, jako by byl dotčen nebo připomenut celý příběh: *Ve sportu hraji velkou roli peníze. Věda trhá své poznatky rozpoznáváním omylů. Trh naplno ožije, až zesílí konkurence*. Užitím vazby *s o* je ale příběh jen naznačen, může být myšlen i jinak, může být popsán jinými slovy, z jiného hlediska, pouze se stejnými základními pojmy. Možná by se v tomto náznakovém zachycení dalo vycítit i jakési alibi, se kterým se pomocí předložky *o* děje pouze dotkneme, ale nevezme-me odpovědnost za jeho plné osvětlení: *Svět je o lidech*. Z hlediska jazykového vývoje není vyloučeno, že se v tomto jevu zakládá nový význam předložky *o*, ale zda to tak opravdu bude, opět ukáže až budoucnost.

Nový způsob užití předložky *o* se objevil jako velmi módní zejména v mluvených projevech v posledních dvou třech letech dvacátého století. Použití módního rčení *je to o tom, že ...* také usnadňuje, zjednodušuje stavbu souvětí. Umožňuje netrápit se se složitější větnou konstrukcí a přenést myšlenku do další označovací věty. Podobného zjednodušení můžeme dosáhnout i obratem *v téhle věci jde o ...*. Módní vazba *je to o tom ...* má ale výhodu, že může celé vyjádření velmi zkrátit, zhustit výpověď do jediného slova. Proto namísto vět *Ve sportu hraji velkou roli peníze* nebo *Ve sportu jde především o peníze* nebo *Ve sportu jsou peníze nezanedbatelné* slyšíme výrazně jednodušší větu *Sport je o penězích*.

Již jsme se zmínili, že popisovaná vazba s předložkou *o* je častá v současné angličtině (*about*), odkud jsme ji přejali jako jednoduchý, úsporný překlad. Pro její setrvaní v češtině bude rozhodující, zda se začne počítovat jako ústrojná, zda bude trvale vhodně vyjadřovat to, co chceme říci. Než bychom zkrácenou vazbu s předložkou *o* případně odsoudili, měli bychom si uvědomit, že kdyby-

chom se s ní setkali v nějaké básni nebo v umělecké próze, vůbec by nás nepřekvapila. Obsahuje totiž ve své podstatě metaforu příběhu. V řeči novin nebo v běžném vyjadřování zatím stále působí zvláštně. Možná ale, že zevšední a nakonec češtinu obohatí.

Příběh předložky *o* upozorňuje na další významný princip vývoje jazyka. Nedochází při něm ani tak k pohybu v čase jako v prostoru: čerpáme z jazykového okolí a přejímáme způsoby vyjadřování z cizích jazyků. Jak s nimi v češtině naložíme, záleží už jen na nás.